

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 31 • Ağustos/August 2023

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut447>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Haldun Taner, Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov'un Eserleri Örneğinde Türk ve Özbek Tiyatro Eserlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Comparative Analysis of Turkish and Uzbek Theater Works in the Example of Haldun Taner, Askad Muhtar and Ölmes Umarbekov's Works

Öz

Makalede Türk ve Özbek edebiyatının seçkin temsilcileri olan Haldun Taner, Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov'ların tiyatro eserleri karşılaştırmalı olarak analiz edildi. Bu oyun yazarlarının hayatı ve eserlerinin kısa bir açıklaması da verildi ve eserlerinin analizinde dram türünde olan ustalıkları gösterildi. Haldun Taner'in "Günün Adamı", "Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım", "Ve Değirmen Dönerdi", "Dışarıdakiler" tiyatro eserleri Askad Muhtar'ın "Samandar" ("Samandar") ve Ölmes Umarbekov'un "Sud" ("Yargı") dramalarıyla karşılaştırıldı ve onlar arasındaki benzerlikler gösterildi. Dramalardaki imgeler dünyası, kahramanların karakter özellikleri ve olay örgüsüne ait benzerlik ve farklılıklar incelendi. Dramatik eserlerin karakter kadrosu, karakterler tabiatı, olay örgüsü bakımından ortak ve farklı yönleri araştırıldı. Makalede özellikle Özbek ve Türk tiyatrosunun oluşumunda önemli rol oynayan eserler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov'ların tiyatro eserlerinde eski sistemin kusurları, birilerinin kafasındaki eski düşünce ve bunun sonuçları hicivli imgelerle ifade edilmektedir. Bu eserler günümüz insanın hayatını ve içindeki sorunları eşsiz bir şekilde yansıtır. Haldun Taner, eserlerinde toplumsal değişime büyük önem vermiş; sosyal, siyasi ve ekonomik yasalara paralel olarak değişen Türk toplumunun durumunu yansıtmıştır. Makale, Haldun Taner hem de Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov'ların ekonomik ve siyasi dünya görüşlerinin genişliğine, birkaç yabancı dili mükemmel derecede bilmelerine ve gazeteci olarak çok yönlülüklerine dikkat çekerek edebi yaratıcılık yollarına bakmaktadır. Bu bağlamda ortak üslupların ortak çalışmaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Tiyatrosu, Özbek Tiyatrosu, Karşılaştırmalı Analiz, Drama Türü, Kahraman, Sahne, Kabare Tiyatrosu, Edebi Etki.

Abstract

In the article, the theater works of Haldun Taner, Askad Muhtar and Ulmas Umarbekov, who are distinguished representatives of Turkish and Uzbek literature, were analyzed comparatively. A brief description of the life and works of these playwrights is also given, and their mastery of the drama genre is shown in the analysis of their works. Haldun Taner's "Man of the Day", "I Close My Eyes, I Do My Duty", "And the mill was turning", "Outside People" theater plays were compared with Askad Muhtar's "Samandar" and Ulmas Umarbekov's "Judgment" dramas and similarities between them were shown. The world of images in the dramas, the character traits of the heroes and the similarities and differences in the plot were investigated. The widespread elements of dramatic works in terms of identity, the nature of characters and the plot were studied. In particular, it provided general information about the works that played a significant part in the formation of the Uzbek and Turkish theatres. In addition the weaknesses of the old system, its outdated mentality and its results are revealed with satirical pictures in Askad Muhtar and Ulmas Umarbekov's works. It reflects the lifestyle of today's people uniquely. Haldun Taner granted dignity to social transformation and his works reflected the Turkish society, which was changing together with legislation. The article reveals the literary creativity of three writers Haldun Taner, Askad Muhtar and Ulmas Umarbekov, remarking on their economic and political worldviews, superiority in foreign languages, and their versatility as journalists. In this context, the joint works of formal styles have been analyzed comparatively.

Keywords: Turkish Theatre, Uzbek Theatre, Comparative Analysis, Drama Genre, Hero, Stage, Cabaret Theatre, Literary Influence.

Mehriniso Kayumova*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Dr.

Tashkent State University of Oriental Studies, Taşkent/ Özbekistan
Elmek: kayumovamehriniso@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3011-6608

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 14.08.2021
Kabul Tarihi: 30.04.2023
E-yayın Tarihi: 31.08.2023

Atıf/Citation:

Kayumova, M. (2023). Haldun Taner, Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov'un Eserleri Örneğinde Türk ve Özbek Tiyatro Eserlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (31), s.14-23.

Giriş

1970'lerden beri modern Türk tiyatrosunda realist geleneğin devam etmesi yeni formların görülmesini beraberinde getirmişti. Türk tiyatrosunda insanın manevi dünyası, dünya görüşü ve duygularını sanatsal ifade etme ilkeleri yenilenerek iç dünyanın sanatsal yorum ilkeleri ileri sürülmeye başlandı. İmge ve temaların modern yorumu, drama türünün gelişiminde önemli rol üstlendi. Çalışmada türün gelişmesine katkıda bulunan Özbek yazarları Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov ile modern Türk tiyatrosunun tanınmış temsilcisi Haldun Taner'in dramaları incelenecek, yazarların üslup benzerlikleri ve ortak yönleri birbiriyle karşılaştırılacaktır.

Özbek oyun yazarları Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov'un dramalarını incelemeyen önce yaşamları ve eserleri hakkında kısaca bilgi vereceğiz. Özbek yazarı Askad Muhtar; nasir, şair, oyun yazarı, çevirmen ve Özbekistan Halk Şairi'dir. Orta Asya Devlet Üniversitesi'nde eğitim gördü. 1960'tan 1965'e kadar - "Şark Yıldızı" dergisinin editörü, 1969'dan - "Gulistan" dergisinin genel yayın yönetmeni olarak çalıştı. 1938'den itibaren eserleri yayınlanmaya başladı.1973'te yazar, "Chinor" ("Çınar") romanıyla Hamza Cumhuriyet Devlet Ödülü'nü kazandı (Mirvaliyev & Şokirova, 2016: 230).

Askad Muhtar'ın "Tuğiliş" ("Doğum") (1961) adlı romanı, gençlerin en büyük inşaatlardan birine katılımını anlatmaktadır "Davr Mening Takdirimda" ("Zaman Benim Kaderimde") (1964), yaratıcı bir adam ve çağdaş savaşçı imajını somutlaştıran bir itiraf romanıdır. "Korakalpok Kıssası" ("Karakalpak Öyküsü") (1958) ve "Mangulikka Dahildar" ("Ebediyete Dâhil") (1969) destanında Askad Muhtar, tarihsel temalara odaklanır, bir kahraman karakterinin oluşumunu gösterir. Yazar birkaç edebî eleştirel eser de yazmıştır. Sophocles, A. Puşkin, M. Lermontov, M. Gorky, V. Mayakovsky, A. Blok, T. Şevçenko, A. Korneyçuk ve diğerlerinin eserlerini Özbekçeye çevirdi (Mirvaliyev & Şokirova, 2016: 232).

Yazarın düzyazı eserleri, şiirin devamı niteliğindedir. Felsefi düşünce, gözlem, konunun özüne ilgi, acımasız gerçekçilik ve romantik ruh, görüntüdeki netlik, metaforizm, sembolizm, konuşma dinginliği ve hayalî uçuş - şiirlerinin tüm özellikleri - aynı zamanda düzyazı eserlerine de görülmektedir. Yazarın en güzel şiirleri gibi oyun eserleri ve romanları da biçim açısından Özbek edebiyatında yenilik oluşmuştur. Sanatçının drama ve romanlarıyla Özbek nesrinin anlatım alanı genişledi. Yazar, Özbek düzyazısına derin fikirli, romantik bir yaklaşımlı gerçekçilik üslubunu tanıttı; gerçekçilik temelinde mit, efsane, öykü türünde birkaç güzel eserler yazdı.

Askad Muhtar'ın öğrencisi, Özbekistan Halk Yazarı Erkin Azam, sanatçı hakkında şunları söylüyor: "Askad Muhtar çok yönlü bir sanatçıdır. Nesir yazarı olarak çalışması Askad Muhtar'ın bir yönüdür. Şair olarak da çok güzel şiirler yazmıştır ki bu onun ikinci yönüdür. Askad Muhtar aynı zamanda yetenekli bir oyun yazarı ve gazeteciydi. Bu, yazarın başka bir yönüdür. Ayrıca çeviri, editörlük ve diğer faaliyetlerde de bulunmuştur. Söyler misiniz, Askad Muhtar'ın hangi yönü XXI. yüzyılın Özbek okuru için değerli ve önemlidir? Bu soruyu sormamın sebebi, bazen aralarında Askad Muhtar'ın da bulunduğu Abdullah Kahhar, Aybek, Gafur Gulâm gibi çok yönlü yazarların eserlerini değerlendirirken yaşadıkları zor dönemin unutulmasıdır (Hasanova, 2017: 49).

Haldun Taner, Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov'un Eserleri Örneğinde Türk ve Özbek
Tiyatro Eserlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Askad Muhtar'ın dramasının tematik içeriği rengarenktir, kahramanlar çeşitlidir. Bununla birlikte, çalışmalarının merkezinde emek teması, çağdaşlarının imajı - XX. yüzyılın insanları var. Askad Muhtar, işçi sınıfı konusunu gündeme getiren ilk yazarlardan biridir. Yazar, "Samandar" ("Samandar"), "Zar Kadri" ("Altının Değeri"), "Tong bilan Uchrashuv" ("Şafakla Buluşma"), "Yaxshilikka Yaxshilik" ("İyilikten İyiliğe"), "Jasorat Cho'qqisi" ("Cesaretin Zirvesi") gibi dramalarla Özbek edebiyatının zenginleşmesine büyük katkı sağlamıştır. Askad Muhtar, "Samandar" adlı dramada çok yetenekli bir kahramanın sevinçler ve üzüntülerle dolu yaşamını yansıtmaktadır. Ayrıca onun hayatındaki bazı hoş olmayan çelişkileri ve kötü insanların manevi dünyasını eleştirir. "Sabah Buluşması" dramasında, önemsiz bir hatanın yüzünden iç çatışmaları yaşayan bir kişinin kendi benliğini yeniden bulma süreci gösterilmektedir.

Ölmes Umarbekov'un mirası hakkında kısaca bilgi vereceğiz. O Özbekistan Halk Yazarı (1992), Özbekistan'ın Emektar Sanat Adamıdır (1984). Orta Asya Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nden mezun oldu (1956). İlk kitabı "Hikoyalar" ("Hikâyeler") (1958). "Xatingni Kutaman" ("Mektubunu Bekliyorum"), "Yurak So'zlari" ("Kalbin Sözleri") (1960), "Boboyong'oq" ("Eski Ceviz Ağacı") (1961), "Yulduzlar" ("Yıldızlar"), "Menga Ishonmaysanmi?" ("Bana İnanmıyor musun?") (1962), "Hayot Abadiy" ("Hayat Sonsuz") (1964), "Charos" ("Çaros") (1966), "Koprik" ("Köprü") (1968), "Bolgar Qo'shiqlari" ("Bulgar Şarkıları"), "Oltin Yaproqlar" ("Altın Yapraklar") (1972), "Qiyomat Qarz" ("Kıyamet Borcu") (1976, aynı adı taşıyan tiyatro eseri de var), "Yer Yonganda" ("Toprak Yandıığında") (1993) hikaye kitabı gibi eserleri vardır. Ölmes Umarbekov "Odam Bo'lish Qiyin" ("İnsan Olmak Zor") (1970), "Fotima va Zuhra" ("Fatma ile Zühre") (1994) romanları ve "Sevgim-Sevgilim" ("Aşkım Sevgilim") (1963), "Kimning Tashvishi Yo'q?" ("Kimin Problemi Yok?") (1965), "Urush Farzandi" ("Savaşın Çocuğu") (1972), "Yoz Yomg'iri" ("Yaz Yağmuru") (1973), "Oq Qaldirg'och" ("Beyaz Kırlangıç") (1974) gibi öykülerini yazdı. Yazarın dramalarının birçoğu okuyucuların ve izleyicilerin kalbinde özel bir yere sahiptir. Bunlar "Sud" ("Yargı") (1970), "Oqar suvlar" ("Akarsular") (1971), "Tuhmat" ("İftira") (1987), "Oqsoqol" ("Muhtar") (1991), "O'zing Uchun O'l, Yetim" ("Kendin için Öl, Yetim") (1992), "Qiyomat Qarz" ("Kıyamet Borcu") (1974), "Shoshma, Quyosh" ("Acele Etme, Güneş") (1977), "Kuzning Birinchi Kuni" ("Sonbaharın İlk Günü") (1979), "Arizasiga Ko'ra" ("Dilekçesine Göre") (1981) eserleridir. Ölmes Umarbekov Özbekistan Hamza Devlet Ödülü sahibi oldu (1980).

Kariyerine sıradan bir gazeteci olarak başlayan Ölmes Umarbekov, uzun yıllar cumhuriyet radyosunda editör ve genel yayın yönetmeni olarak çalıştı. 1971-1974 yıllarında Özbek Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde önce kültür bölümünde öğretim görevlisi, ardından radyo ve televizyon sektörünün başkanı olarak çalıştı. Özbekfilm'i neredeyse on yıl yönetti. 1982 yılında Özbekistan Kültür Bakanı Yardımcısı ve daha sonra Bakan olarak görev yaptı. Çok zaman geçmeden Özbekistan Yazarlar Birliği başkanlığına seçildi (1985). Aynı zamanda Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Kurulu Başkan Yardımcısı oldu, hem de Asyalı ve Afrikalı Yazarlar Dayanışma Komitesi başkanlığına seçildi. Son olarak 1989-1991 yıllarında Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı.

Ölmes Umarbekov hangi cephede çalışırsa çalışsın, ne iş yaparsa yapsın, hangi konuda eser yazarsa yazsın, her zaman milletine ve ülkesine sahip çıkarak yaşadı. Halkın omuzlarındaki hayat yükünü hafifletmeye çalıştı. Özellikle eserlerinde, ister hikâye, ister uzun hikâye, ister roman, ister oyun olsun, tüm eserlerinde insanların manevi ve ahlaki niteliklerini yüceltmeye ve değerlendirmeye çalışan gerçek halk yazarı oldu. Bu aynı zamanda her sanatçı için büyük bir mutluluk, hayatın ve yaratıcılığın önündeki bir hedefdir. Ölmes Umarbekov da bu gibi şanslı adamlardan biridir.¹

Ünlü Türk tiyatro yazarı Haldun Taner, Özbek tiyatro yazarları Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov gibi çok yönlüdür. Usta bir hikâye anlatıcısı, yetenekli bir yayıncı ve eleştirmendir. Ancak onu dünyaya tanıtan eserler "göstermecî biçimdeki" (Yüksel, 1986: 27) tiyatro eserleri ve kabare tiyatrosudur. Rus bilim adamı L. Starostov Haldun Taner hakkında, "Bertold Brecht'in takipçisi olan Haldun Taner, onun epik tiyatrosunun geleneklerini Türk Halk Tiyatrosu'na uygulayan ilk yazardır ("Keşanlı Ali Destanı" ve "Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım" eserlerinde)," (Taner, 1984: 21) diye yazıyor. Haldun Taner'in "Keşanlı Ali Destanı", "Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım" (1964), "Zilli Zarife" (1966), " Sersem Kocanın Kurnaz Karısı" (1971) ve "Ay Işığında Şamata" (1977) gibi dünyaca ünlü tiyatro eserleri vardır.

Taras Şevçenko Kiev Ulusal Üniversitesi Türkoloji Bölümü doçenti I. Pruşkovskaya, Haldun Taner ve Kabare Tiyatrosu ile ilgili olarak şunları kaydeder: "Ulusal tiyatro ile modern dünya dramasının birleşimi, Türk dramadaki politik drama türünün ortaya çıkmasının özelliklerini belirler. XX. yüzyılın 60'lı yıllarında Haldun Taner'in önderliğinde "Devekuşu" kabare tiyatrosu kuruldu. Bu tiyatrodaki yeni bir türün oyunları sahnelendi: biçim - bir halk oyunu, içerik - politik ve sosyal gerçekliğin unsurlarına acı bir komik eleştiri. Böylece 1960'larda Bertold Brecht'in "epik tiyatro" teorisi ve yeni tiyatro biçimlerinin aranması, Türk oyun yazarlarının halk tiyatrosu geleneklerine olan ilgisini yoğunlaştırdı." (Pruşkovskaya, 2014: 14).

Kabare oyunlarının en ünlüsü "Vatan Kurtaran Şaban" dır (1967). İlk kez 1 Ekim 1967'de Çetin İpekkaya tarafından sahnelenen bu müzikal, dört yüz kırk dokuz kez daha sahnede izlendi. Bu nedenle bu eser, Türk izleyicilerinin zihnindeki kabare oyunlarının en parlak örneğidir. 1950'li yıllarda Türkiye'de yaşanan siyasi ve toplumsal değişimler zor geçmiştir ve buna paralel olarak edebiyatta geçmişi de dikkate alarak Batı etkisinde bir yenilenme süreci yaşanmıştır. Haldun Taner, eserlerinde toplumsal değişime de büyük önem vermiştir. O sosyal, siyasi, ekonomik yasalara paralel olarak değişen Türk toplumunun durumunu yansıtmıştır. Yazar, Türk toplumundaki bu değişimin çeşitli olumsuz etkileri hakkında bilgi vermektedir. Batı kültür ve sanatında böyle bir değişimin nasıl atlatıldığı sorusuna cevap bulmaya çalışır ve bu değişimin nedeniyle geride kalan yönlerini hiciv yoluyla eleştirir. Dramalarında toplumsal değişimin manevi yönünü acı bir nokta olarak tasvir eder.

Haldun Taner'in yazar olarak elde ettiği başarısı, olağanüstü durumları, olayları ve insanları tasvir etmesinde değil, küçük insanların hayatlarını tasvir etmesindedir. Anlatmaya çalıştığı konu kişiye dikkat etmiyormuş gibi hikâyenin akışında öyle bir değişiklik yapar ki, okuyucu olayların içine dalar ve yazarın kimliğini unuttur. Haldun Taner, Türk tiyatrosuna eleştirel ve özgür düşüncüyü kazandırmış bir yazardır. Eserlerini okuyan herkes eserin kahramanlarında kendini eleştirir. Kendi başına düşünmeye,

¹ <https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/olmas-umarbekov-qizimga-maktublar-kitobidan.html>

Haldun Taner, Askad Muhtar ve Ölmek Umarbekov'un Eserleri Örneğinde Türk ve Özbek
Tiyatro Eserlerinin Karşılaştırmalı Analizi

düşüncelerinden bir anlam çıkarmaya ve yaptığı anlamla doğru yolu seçmeye çalışır. Haldun Taner, kahramanların iç dünyasını ve ruh halini ustalıkla anlatır. Bazen onlara güler, bazen üzülür. Her iki durumda da eserleriyle genç nesli eğitmeye çalışır (Yelok & Kencayeva, 2011: 254).

Halil Adıyaman kendi doktora tezinde Taner hakkında şöyle açıklamada bulunuyor: "Taner'in tiyatrolarında ise yolsuzluk, kentleşme, eleştiri, aldatma ve çatışma temaları ön plana çıkmıştır. Tiyatro sahasında dramatik tarzda eserlerle başlayan Taner, epik tiyatroyla devam edip kabare tiyatrosuyla edebiyatımızda yeni bir çığır açmıştır. Tiyatrolarında da mizah ve ironiyi ön planda tutan yazar, toplumumuzun dertlerini alaysamalı bir dille eleştirir. Yer yer tarihten hareket eden yazarın tüm çabası yaşadığı ülkenin demokrasisine bir şeyler katmaktır. Haldun Taner, günlük konularda yazdığı fıkra ve anı tarzındaki eserlerde de toplumun nabzını tutmaya çalışır." (Adıyaman, 2012: 4).

Haldun Taner eserlerinde Özbek halkına çok yakın olan ve halkın anlayabileceği aşağıdaki konuları ve fikirleri anlatmıştır:

- bireyin toplum içindeki yaşam biçimi ve mücadelesi;
- toplumdaki eksiklikleri mizah (hiciv) yöntemini kullanarak açıklamak;
- eski dünya ve yeni dünya arasında sıkışıp kalanların eleştirisi;
- "Abdal ata binince bey oldum sanır; şalgam aşa girince yağ oldum sanır!" ile geçimini sağlayan kişilerin eleştirisi;
- toplumun farklı katmanlarından seçilmiş kişilerin ikiyüzlülüğünü ve gaspını ortaya çıkarmak.

Genellikle, her çalışmanın ana fikri esas olarak kahramanın imajında somutlaşır. Askad Muhtar ve Ölmek Umarbekov ile Haldun Taner oyunlarının kahramanları da ortak bir içerik ve ortak bir fikir temelinde doğmuş gibi görünüyor. Kahramanların ruhunda meydana gelen içsel deneyimlerin imgesi, benzer imgelerle tezahür eder. Özellikle Askad Muhtar ile Haldun Taner'in tiyatro eserlerinde idareci rollerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Eserlerde, yazarlar yüksek rütbeli kahramanların kendilerine has özelliklerini adım adım yansıtmaktadırlar. Düşüncelerini bu kahramanlar aracılığıyla ifade ederler. Özbek yazarı Askad Muhtar'ın sekiz perdelik "Samandar" oyununda kahramanın iç dünyasını, Samandar Saidov imajıyla ortaya koyar. Kahraman, çok büyük bir fabrikanın yöneticisi, zanaat ustası, sorumluluk sahibi, özverili, insancıl, aile odaklı bir kişi olarak tasvir edilen bir bilim insanıdır. Oyunda, Samandar'ın çocukluk sınıf arkadaşı ve yardımcısı Hamdamov, kıskançlık ve düşmanlık nedeniyle yıllardır sessizce muhalefet ediyor, ona iftira edip hapse girmesine sebep oluyor, sevgilisinden ayırıyor, onu çok büyük miktarda parayı boşa harcamakla suçluyor ve tekrar yargılanmasına neden oluyor. Hatta kendisi çaldığı parayı bile yönetmen adına kaydeder. Ancak gerçek karar verildiğinde ve Samandar'ın icadı dünya çapında tanındığında bölge komitesi başkanı Samandar'ın sevgilisi Maryam, Moskova'da bakana başvurup bunu kanıtladığında her şey yerine oturur.

Bu kahraman tipinin benzer bir şekli, Türk yazarı Haldun Taner'in dört perdelik ilk draması "Günün Adamı"nda da görülmektedir. Yazar, zeki, sorumlu, vicdanlı,

dürüst bir adamın, profesörün muhalefet partisi tarafından milletvekili olarak aday gösterildiğini ve ardından bakanlık görevini üstlendiğini söyleyerek dramaya başlıyor. İlk etapta çok başarılı giden siyasi hayat, şahsi olaylardan dolayı sekteye uğramaya başlar. Profesörün asistanı doçent onun bu pozisyonda kalmasını istemez ve her zaman ona karşıdır. Doçent, aile üyeleri tarafından yapılan hatalar nedeniyle profesöre şantaj yapar. Etrafındakileri ona karşı kıskırtır. Profesör, çalışmalarına her zaman vicdanlı bir dürüstlikle yaklaşmaya, mezhepçilikten ve torpilden kaçınmaya çalışır. Bilim adamı siyasette çok zor bir duruma düşer ve sonunda intihar etmeye karar verir. Neyse ki böyle bir olay gerçekleşmez.

Görüldüğü gibi her iki dramada da idareci rolündeki kahramanın imajı dürüst, bilgili, dirençli, sorumlu bir kişi olarak gösterilmektedir. Başlarına bir felaket gelince etrafındakiler onlara ihanet ettiğinde, düşmanlarının kendilerine karşı eylemlerine katlanarak doğru yoldan asla sapmamaktadırlar.

Askad Muhtar'ın draması Samandar'da olduğu gibi çocukluktan birlikte büyümüş iki adam arasındaki zıtlık, Haldun Taner'in "Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım" oyununda da görülmektedir. Bu eserde Vicdani ve Efruz karakterlerinin yaşamları uzun bir süre boyunca karşılaştırılırken, kurnaz ve usta Efruz her zaman yasadışı yollardan başarılı olurken, saf Vicdani hayatta birçok zorluk yaşar. Bu, aşağıdaki sohbet parçasında da görülebilir:

Vicdani: Demek artık yurduna mecliste hizmet edeceksin. Bravo.

Efruz: Hayır Vicdani. Hakkımda on iki icra, dokuz haciz, iki tevkif kararı vardı, şirketin hesaplarında. Sırf dokunmasınlar diye mebus oldum (Taner, 1979: 86).

Edebiyat eleştirmeni Şârâ Sayın, Taner'in dramasında Vicdani ve Efruz'un imgelerine dair şöyle bir değerlendirme yapıyor:

"Gözlerimi Kapatırım, Vazifemi Yaparım" adlı oyununda Haldun Taner, özgür düşünmenin gereksizliğine inandırılmış, kendisine gelenek ve tek doğru olarak sunulan 'kalıp'ların baskısıyla yaşayan "uysal delikanlı", "örnek talebe", "model vatandaş" VİCDANİ tipini oluşturur. Vicdan ve düşünme özgürlüğünden yoksun, birey olmaktan uzak Vicdani'lerin edilgenlikleri beslediği sürece, çıkarıcı Efruz'ların ne denli güçlenebileceklerini bir yandan gülerken öte yandan içimiz burkularak izleriz." (Sayın, 1986: 29).

Her iki oyunda da kötü karakterlerin kahramana iftira atması kahramanın hapse girmesine neden olur. Samandar'da, baş kahraman zor bir durumdayken Samandar ve Hamdamov arasında yapılan bir konuşma, Hamdamov'un ne kadar alçak olduğunu gösteriyor:

S a m a n d a r: Komisyon beni arıyorsa, sana ne, Hamdamov? Tüm hayatın boyunca etrafımdaydın, bir gölge gibi arkamda sürünerek geliyorsun, ne istiyorsun benden?

H a m d a m o v: (kendinden memnun, gülümsüyor ve ileri geri yürüyor). İhtiyacım olan her şeye sahibim: sen kaybettin, düştün, ben üstteyim, senin üzerimdeyim.

S a m a n d a r: Bana bak, Solyeri olamazsın, çünkü ben Mozart değilim. Net konuş, ne istiyorsun benden!

H a m d a m o v: Gerçek şu ki, biz okuldayken, çocukken senden nefret ediyordum. Sanslıydım, iyi okudun, öğretmenler seni şımarttı ve kızların gözü hep sendeydi. Canımı yaktı.

Haldun Taner, Askad Muhtar ve Ölmek Umarbekov'un Eserleri Örneğinde Türk ve Özbek
Tiyatro Eserlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Acı beni kemirdi, anladın mı? Her adımda seni yoldan saptırmaya çalıştım ... Senin olduğun yerde benim için dünya dardı. Sonra ben ... Seni iftirayla hapsedtirdim. Seni aşkın Maryam'dan ayırdım. Ama her seferinde ayağa kalkıyorsun. Ben de vazgeçmedim. Bak, sonunda zirvedeyim! Sen bittin, Samandar! Ne kadar mutluyum! (Muhtar, 1987: 50).

Her iki dramda da kahramanların yaşamlarının uzun bir dönemi yansıtılıyor: çocukluktan yetişkinliğe kadar (Samandar, oyunda 50 yaşındadır).

Ayrıca Haldun Taner'in çalışmalarındaki ana temalardan biri sosyal temadır ve birçok draması aile ilişkilerini yansıtır. Bu tür dramalar arasında üç perdelik "Ve Değirmen Dönerdi" adlı oyun yer alıyor. Eserin konusu, Kuşat adında genç bir sanatçının Festekiz ailesine içgüveyi olmasıyla başlıyor.

Ve Değirmen Dönerdi alışılmış, tekdüze, yavan düzeni içinde Festekiz ailesinin kentsoylu yakasına, öteki yakadan ressam Kuşat bir evlenme ile içgüveyi gelir. O da Festekizlere döner. Maddi durumu düzelmiş, ama sanatı, yaratıcılığı kurumustur. Yeniden kendi yakasına dönmek için bir çaba gösterirse de Festekizliği üzerinden atamaz; bu, artık sanatına sinmiştir. Yarışmayı kazanamaz; canına kıyar (And, 1983: 537).

Fahrnissa ve Kuşat'ın ailenin evine taşınmasının üzerinden altı ay geçmişti. Kuşat, bu ailenin içgüveyi olarak ailenin tüm tuhaf geleneklerine ve kurallarına uymak zorunda kalırken, Festekiz ailesine her yönden benzemeye başlar. Artık eskisi gibi resim yapmıyor. Resmini yapacak bir yer arıyor ama resim yapamıyor. Bir gün arkadaşı Azat, Kuşat'ı ziyaret ettiğinde bir yarışma hakkında konuşur. Kuşat telaşlanıyor, çünkü gösteri için çok az zaman kalmıştı. Oyundaki olaylar, bu yarışmaya hazırlık şeklinde devam eder. Kuşat sonunda resim yapmak için bir yer seçer, Festekiz ailesi için uğursuz bir değirmen. Yarışma için bir resim çizer ancak kazanamaz. Eski arkadaşları sık sık onun ziyaretine değirmene gelir. Bunların arasında Serap adında bir kız da var. Bir süre sonra Kuşat ona aşık olur ve onunla evlenmeye karar verir. Ancak Serap, aynı anda hem Kuşat'a hem de Azat'a umut verir.

Yarıştaki yenilgi, Kuşat'ın Serap ve Azat ile ilişkisi arasında bir çöküşe ve çatışmaya yol açacaktır. Azat, Fahrnissa'nın eylemlerini açıkladığında Kuşat, Fahrnissa'dan daha fazla hayal kırıklığına uğrar ve intihar etmeye karar verir. Festekiz ailesi tam zamanında gelir ve Kuşat'ın hayatını kurtarır. Oyunda bir sanat adamı olan Kuşat, duygularında aile sorunları nedeniyle yaşanan iç kargaşayı hissetmez, ancak duygularını dengeleyerek kahramana gönül rahatlığı vermez. Zihinle bilinmesi ve dil ile yorumlanması zor olan bu sürecin düzenliliği, insanı yaşam ile ölüm arasında seçim yapmaya zorlar. Sonuç olarak Kuşat, aile çatışmalarının etkisi altında sanattan da uzaklaşır ve onun vücudunu sürekli bir rahatsızlık sarar. Eski kız arkadaşı Serap ile ilişkisini yeniden kurmaya çalışır. Ancak bu çabalar boşuna gider.

Eser, Fahrnissa ve Kuşat'ın Festekiz ailesinde yaşamaya karar vermesiyle mutlu bir şekilde sona erer.

Özbek yazarı Ölmek Umarbekov'un iki perdelik "Sud" ("Yargı") dramasında benzer bir sosyal tema görülmektedir.

Kahraman Şuhrat Kasimov, mahkeme salonunda 17 yaşındaki tanıdığı Zamira Murodova'yı öldürmekle suçlanır. Şuhrat 7 yaşında öksüz kalır ve bir bakımevinde büyür. Okuldan mezun olduktan sonra babasının arkadaşı ordinatör U. Tolipov onu ailesine alıp büyütür, eğitir ve iş sahibi yapar. U. Tolipov, Şuhrat'ı kızı Rahima ile evlendirmek istediğini söylediğinde, genç adam saygıdan ve kendini borçlu hissetmesinden dolayı bu evliliği kabul eder. Yine de yüreğinde bakımevinde birlikte büyüdüğü Muhebbet adlı aşkı vardı. Muhebbet aynı zamanda Şuhrat'a kızarak, başka biriyle evlenir ve boşanır. Zamira adlı bir tanıdığı öldürülmesi, Muhebbet'in uzun bir yolculuğa çıkmadan önce Şuhrat'ı son kez görüşmeye davet ettiği gece gerçekleşir. Kızla ölümünden önce tesadüfen buluşan Şuhrat suçlanarak tutuklanır. Ancak mahkemede karısı, kayınpederinin karşısında o masum gecede nerede olduğunu söyleyerek kendini haklı çıkaramaz. Aile değerleri ve namus duygusu hakimdir. Oyunun sonunda olayları öğrenen Muhebbet mahkemede ifade verir ve Şuhrat'ın masumiyeti kanıtlanır.

Her iki oyun da karısının ailesine bağımlı olan bir erkeğin ruhsal deneyimlerini ve iç kargaşasını yansıtıyor. Bu tipler tam bir aile mutluluğu duygusu yaşayamıyor. Kalbinin derinliklerinde kayınpederine bir borç ve eski sevgilisine olan aşk yatıyor. Sanki çaresizlikten evlenmiş gibiler. Ancak her iki eserin sonunda kahraman ailesinden vazgeçmez.

Özellikle Haldun Taner'in diğer oyunlarında da Özbek oyun yazarlarının kahramanları gibi zihinsel deneyimlerin ve fantezilerin baskısı altında betimlenen kahramanlar var.

Türk ve Özbek halklarının sosyal hayatındaki eksikliklerin eleştirisi, insanların zenginliği mutluluk ve sevgiden üstün tutması, Taner'in dramalarında ve Özbek dramalarında da görülebilir. Özellikle Taner'in "Dışarıdakiler" eserinde zenginliği elde etmek amacıyla sevmediği biriyle evlendirilmek istenen Aynur'un eniştesi Necati tarafından kınaması gibi Ölmes Umarbekov'un "Sud" (Yargı) eserinde de 17 yaşındaki Zamira'nın annesi tarafından komşusunun zengin bir tanıdığına verilmek istenmesi ve bundan dolayı kızın ölümü anlatılıyor.

Haldun Taner'in Bertold Brecht geleneğine göre yazdığı epik dramalarının ana teması, ülkedeki mevcut siyasi sistemi eleştiren acı gülümsemeye dayanan trajik komedilerdir. Bunlar arasında "Eşeğin Gölgesi", "Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım", "Keşanlı Ali Destanı" ve "Vatan Kurtaran Şaban" gibi oyunlar yer alıyor. Bu tür eleştiriler Özbek oyun yazarı Şarof Başbekov'un "Demir Kadın" adlı oyununda görülmektedir.

Araştırmaya göre Taner'in ilk dramalarındaki gerçek hayat tasviri, sonraki çalışmalarında gelişmeye devam etti. Hayatta ezilen, çaresiz, çeşitli anlaşmazlıklardan dolayı yalnız kalan ve insanlardan uzaklaşan, amaçsız ve bunalımlı kahramanlar, yazarın o zamanki ruh hâlini yansıtmaktadır. Genel olarak modern Özbek ve Türk tiyatrosunda insan kalbi, zihni ve ruh hâli sıradan fenomenler olarak görülmez. İnsan kalbinin büyük arzularının, geçmişinin ve bugününün dramatik şekilde ifade edilmesi ve farklı duyguların aynı anda yansıtılması yazarlar tarafından çeşitli şekillerde anlatılıyor. Bu, dramanın yaratıcılarının çok fazla deneyim ve beceriye sahip olduklarını gösterir.

Sonuç

Özbek ve Türk dramalarında ele alınan türlü konular, ortaya atılan toplumsal meseleler, insanın gönlünden geçenler, halkın hayatındaki sosyal kültürel süreçler her iki millette özdeştir. Eserlerde yansıyan temaların, gündeme getirilen toplumsal sorunların, eleştirilen siyasi sistemin, insanî eksikliklerin her iki millet için ortak olduğu görülmektedir. Çünkü iki halkın kültürü, sanatı ve edebiyatı birbirine yakındır. Özellikle Haldun Taner'in "Günün Adamı", "Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım", "Ve Değirmen Dönerdi", "Dışarıdakiler" tiyatro eserleri ile Askad Muhtar'ın "Samandar" ("Samandar") ve Ölmes Umarbekov'un "Sud" ("Yargı") dramalarındaki karakterler ve olay örgüsündeki benzerlik bunu bariz bir şekilde göstermiştir. Makalede tahlil edilen oyunlarda kahramanlarının hayatı, düşünceleri, durumlarındaki ortak özellikler irdelendi. Aynı zamanda yazarların üslubundaki yakınlık da ortaya konuldu. Yazarların dikkat çeken bir diğer yönü ise dramatik eser teorisine göre hayattaki karakteristik olayları seçebilmeleri ve hayat olaylarını canlı görüntülerle eserlerinde yansıtabilmeleridir. Haldun Taner ile Askad Muhtar ve Ölmes Umarbekov'un oyunlarında yaşam çatışmaları güçlüdür ve biz de makalede bu yönleri göstermeye çalıştık.

Genellikle günümüzde iki halk arasında dostluk ilişkileri ve edebî bağlar genişlemektedir. Bu bağlamda, istikbaldeki edebî ilişkileri daha da geliştirmek adına yazarların eserlerini geniş çapta yaymak, ortak yönlerini araştırmak büyük önem arz eder.

Kaynakça

a) İncelenen Eserler

- Taner, H. (1953). *Günün Adamı*, Necdet Sander Yayınları, İstanbul.
Taner, H. (1979). *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım*, Cem Yayınevi, İstanbul.
Taner, H. (1989). *Vatan Kurtaran Şaban*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
Taner, H. (1989a), (1964). *Keşanlı Ali Destanı*, Bilgi Yay., Ankara.
Taner, H. (1990). *Dışarıdakiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
Taner, H. (1991). *Ve Değirmen Dönerdi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
Taner, H. (1995). *Eşeğin Gölgesi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
Muhtar, A. (1987). *Tong bilan uçraşuv*. Toşkent.
Umarbekov, Ö. (1985) *Saylanma. Uçinçi cild. Dramalar. Kıssalar*. Toşkent.

Diğer Kaynaklar

- Adıyaman, H. (2012). *Haldun Taner Hayatı, Sanatı ve Eserleri* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
And, M. (1983b). *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu (1923-1983)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
Hasanova, B. (2017). *Tanti kongilning okinçları*. Toşkent. "Yoşlik", 4-son.
Mirvaliyev, S., Şokirova, R. (2016). *Özbek adıbları*. Toşkent.
Pruşkovskaya, İ.V. (2014). *İstoriya razvitiya turetskoy avtorskoy dramı (Respublikanskiy period do 1980 g.)*. Kiyev.
Sayın, Ş. (1986). *Haldun Taner ve Hoşgörü*, Milliyet Sanat, 145, 1 Haziran; 29.
Taner, H. (1984). *İzbrannoye. Novellı i publitsistika*. Per. s tur. L.N. Starostova. Nauka, Moskva.

Mehriniso Kayumova

Yelok, S., Kencayeva P. (2011). *Kutilmagan mehmon*. Akademnaşr, Toşkent.

Yüksel, A. (1986a). *Haldun Taner Tiyatrosu*, Bilgi Yay., Ankara.

<https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/olmas-umarbekov-qizimga-maktublar-kitobidan.html>